

Sňatky uzavírají se slovenskými luterány v Nadlaku. Díky duchovním se českému jazyku, české historii a kultuře učí i mladá generace v nedělní škole. Náboženská odlišnost od okolní majority napomáhala udržování českého jazyka. Velký podíl na udržování mateřského jazyka měly ženy, které zůstaly v obci. Národní povědomí posilovaly kontakty s příbuznými, kteří po válce reemigrovali do ČSR, a jejich návštěvy. Asimilaci podléhali hlavně ti, kteří odcházeli do měst a uzavírali smíšená manželství. Vzhledem k většímu styku s Rumuny v zaměstnání a při studiích a poslechu rozhlasu a televize se asimilační proces urychluje.

Podle sčítání lidu roku 1992 byli v Rumunsku zjištěni 4 953 Češi, z toho 4 839 uvedlo český mateřský jazyk, tj. 97,6%. K římskokatolickému náboženství se přihlásilo 4 800 rumunských Čechů. V původních 6 českých osadách v rumunském Banátu žije 2 970 Čechů.

Rumunští Češi a Slováci jsou organizováni v Demokratickém svazu Čechů a Slováků v Rumunsku, který vydává kulturně společenský časopis *Naše snahy*. Na žádost Demokratického svazu přišla do Prahy, Brna a Olomouce roku 1990 skupina mladých krajanů. Zpočátku mohli získat jen dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání. Na základě instrukce o postupu při udělování trvalého pobytu etnických Čechů, která je v platnosti od března 1995, mohou rumunští Češi získat trvalý pobyt.

Koncepce projektu Pomoc české komunitě v rumunském Banátě byla zaměřena na investice do infrastruktury a rekonstrukce škol a kulturních zařízení. Nepodařilo se ale zastavit emigraci části populace do České republiky a rumunských měst. V letech 2000–01 započala realizace projektů na podporu ekonomických aktivit v regionu. Jednalo se zejména o právní asistenci místním občanům při zakládání drobných firem, propagaci regionu v ČR a asistenci českým potenciačním investorům. Jsou navazována partnerství místních škol se školami v ČR a partnerství obcí a realizovány asistenční projekty pro rozvoj venkova.

Podle posledního sčítání lidu roku 2002 bylo v Rumunsku napočteno 3 938 Čechů.

V roce 2005 se uskutečnil již 9. ročník Festivalu českých folklorních souborů za účasti krajanů z Gerniku, Svaté Heleny, Eibenthalu, Rovenska, Bígru, Šumice, Temešváru, Zlatice, Ljubicové, Berzásky a Nové Moldovy. Zároveň proběhl 5. ročník festivalu etnických komunit v Banátu.

RUSKO

Již od 18. století přicházeli do Ruska jako jednotlivci čeští hudebníci, dirigenti, zpěváci, divadelníci, umělci, spisovatelé, novináři, sochaři, architekti. Např. Petr Veliký uložil v roce 1720 svému vídeňskému vyslanci angažovat skupinu 12 divadelních umělců, mezi nimiž bylo 8 Čechů. Ti pak hráli v letech 1723–24 na divadelní scéně carevny Natalie Alexejevny. Roku 1748 působil v orchestru ruského diplomata hraběte E. P. Bestuževa-Rjumina český violoncelista a skladatel Jan Antonín Mareš. Základy balneologických lázní na severním Kavkaze položil český lékař H. Šimber, který prozkoumal zdejší prameny léčebných vod a jejich chemické složení. Roku 1792 přibyl do Petrohradu (Sankt Petěrburg) filolog Josef Dobrovský a přírodovědec Kašpar Maria hrabě ze Šternberku.

Někteří Češi přicházeli do Ruska hned po skončení gymnázia, neboť ruské ministerstvo školství udělovalo stipendia pro potřebné Slovany. Jedním ze stipendistů byl Alois Pospíšil (1851–1929), který v letech 1868–74 studoval na historicko-filozofické fakultě petrohradské univerzity (přijal jméno Alexej Josefovič Pospíšil). V Rusku poté pracoval 50 let jako učitel a publicista a po návratu do vlasti vydal knihu *Československá duševní armáda na Rusi*.

Do Ruska přicházeli také čeští podnikatelé a obchodní zástupci. V Petrohradě působil např. ředitel belgické společnosti těžebního průmyslu Bohumil Čermák, pozdější první předseda Svazu čs. spolků na Rusi. Podnikali zde bratři Velcové, majitelé velkoobchodu s chemickými produkty a také obchodu s cukrářskými výrobky. Petrohradští Češi ustavili již na konci 70. let 19. století Český pomocný spolek, který měl pomáhat krajanům pobývajícím dočasně nebo trvale v Petrohradě, a to formou rad, peněžní podpory, pomocí sirotkům a dětem chudých. Stanovy spolku byly schváleny v listopadu 1877. Spolek objednával z Prahy také noviny a časopisy, poskytl podpory na novou budovu Národního divadla v Praze (1880) a balkánským Slovanům (1912), přijal skupinu moravských zemědělců, kteří přijeli do Petrohradu na pozvání společnosti Ruské zrno (1912), delegaci studentů pražské obchodní akademie a zajistil účast svých členů na VI. všesokolském sletu v Praze (1912). Knihovna spolku měla na 1 000 svazků knih.

Migrace osob mezi Ruskem a Rakouskem byla upravena mezistátní dohodou z 5. (17.) června 1815 a dodatkem z 14. (26.) června 1822. Osoby, které podléhaly vojenské povinnosti v původním státě, měly

být z imigračního státu vypovězeny. Stěhování do Ruska uvolnil již manifest Kateřiny II., která v červnu 1763 dovolila cizincům přijíždět a usídlit se podle vlastního přání. Toho využilo např. 11 rolníků z Moravy, kteří se roku 1846 ocitli ve volyňském újezdním městě Luck.

Pod vlivem velké vystěhovalecké vlny do Ameriky vznikla ve druhé polovině 19. století myšlenka obrátit českou emigraci do slovanských zemí, kde by Češi posilovali tamní Slovany a neztráceli národnost ve prospěch německého či anglosaského etnika. Takto formulované myšlenky o českém vystěhovalectví do slovanských zemí vyhovovaly i tehdejšímu zájmu vládnoucích kruhů carského Ruska, které měly zájem na kolonizaci rozsáhlých území, a to na Dálném východě, Kavkaze a v souvislosti s polským povstáním roku 1863 ve Volyňské gubernii. Zájem carské vlády spočíval v tom, aby tyto kraje byly obsazeny pokud možno za co nejmenších výdajů pro státní pokladnu, a to obyvatelstvem schopným vytvořit ekonomicky prosperující společnost. Navíc základním požadavkem ruské administrativy bylo vytvořit takové prostředí, které by se neuzavíralo ruskému vlivu, ale které by s ruskou společností postupně splynulo.

Podporovaly to špatné zkušenosti s německými kolonisty, kteří byli ekonomicky úspěšní, ale vytvářeli uzavřené jazykově cizí ostrovy s rozdílnou kulturou i náboženstvím, tedy element, který neovlivňoval svými hospodářskými zkušenostmi okolní obyvatelstvo. Proto při hledání lidských zdrojů se carská administrativa snažila využívat vnitřní ruskou kolonizaci. Protože to početně nedostačovalo, hledaly úřady další možnosti získání kolonistů z ciziny, a to především slovanské. Zájem se obracel na celý slovanský svět (vyjma Poláky), k čemuž ideově i prakticky napomáhala skupina slovanofilů, kteří tyto trendy také „vědecky odůvodňovali“. Zdroj kolonistů byl hledán na Balkáně, zejména mezi pravoslavnými Srby a Bulhary. Zájem se posléze obrátil také na Čechy, jejichž katolicismus údajně nebyl takového typu jako polský. Češi byli vhodní vzhledem k tomu, že byli ekonomicky agilní, se značnými hospodářskými zkušenostmi a na vysoké kulturní úrovni.

Česká politická reprezentace neměla v podstatě námitek proti emigraci Čechů z Ameriky do Ruska, ale vyslovovala se proti stěhování z českých zemí. Důvodem byly jednak reálné problémy a těžkosti emigrace do Ruska, za které by nutně nesla, v případě její podpory, před českou společností zodpovědnost, jednak více méně

protipolský charakter ruských opatření ke kolonizaci Volyně. Neměla tedy zájem, kromě oficiálních propagačních slov o slovanské jednotě, na nějakém praktickém kroku.

Ruští emisaři agitující pro vystěhovalectví do Ruska nedostali otevřenou podporu české politické reprezentace, ale získali neoficiální souhlas a tichou podporu k jednání s americkými Čechy a podporu některých vědeckých pracovníků v Praze, kteří nepochybně jednali v souladu s názory české reprezentace, a to především publicisty Františka Jezbery a pracovníka Národního muzea a blízkého spolupracovníka Palackého Adolfa Patery, který aktivně napomáhal při organizování českého vystěhovalectví do Ruska. Jednali i s předním představitelem české politiky prof. Františkem Augustinem Braunem a majitelem vystěhovalecké kanceláře Aloisem Karešem, který se stal nejdůležitějším agentem působícím v celých Čechách.

Vzhledem k této situaci vznikly projekty přesídlení Čechů z Ameriky do Ruska, a to zejména na Dálný východ, a později projekt stěhování na Kavkaz, který byl spojen s představou transferu Čechů připravených v německých přístavech na cestu do Ameriky. Carská administrativa měla ovšem zájem na stěhování bohatších vrstev, jež by měly prostředky na cestu, k zakoupení půdy, inventáře a posléze i na vybudování hospodářství či průmyslových podniků, které by prosperovaly, a to bez nároků na carskou pokladnu. I když uvedené projekty po polském povstání v roce 1863 padly, myšlenka na imigraci amerických Čechů se znovu objevila roku 1867.

Sezónní zemědělní dělníci nebo nájemci půdy se objevují v Rusku již na přelomu 50. a 60. let 19. století. Rakouský vyslanec v Petrohradě však varoval zájemce o stěhování do Ruska, že osídlování je nebezpečné, imigranti byli plně vydáni zvůli svého pána a jeho nevolnických sluhů. Nedostatkem pracovní síly trpěl zvláště Krym po skončení krymské války 1853–56 a nově připojená území, jako např. Kavkaz, která byla vtahována do administrativně-ekonomického systému ruské říše.

První hromadné vystěhovalectví do této oblasti se vztahuje k době po skončení krymské války. Na výzvu krymských statkářů se vydala již roku 1856 na polní práce skupina zemědělců a přadláků z východních Čech, zejména z okolí České Třebové a Žamberka. Nejednalo se jen o drobné, ale i o zámožné rolníky. Na místo budoucího osídlení se již předtím vydal jejich delegát jménem Braus, zatímco jiný jejich zástupce Fišar v téže době sondoval obdobné možnosti na Volyni.

Výprava směřovala přes Prešpurk (Bratislavu) po Dunaji do Galače, odtud přes Oděsu do Simferopolu na Krymu. Zde byla očekávána místními statkáři, kteří přijímali po 10–15 rodinách na práci. Mnozí rolníci přivezli své pluh, hospodářské nářadí a koňské postroje. Na místě koupili koně, takže pracovali s vlastními potahy a nářadím. Potýkali se ale s nezvyklou stravou, špatným ubytováním v kůlnách a zemljankách, neznalostí jazyka a poměrů i častými nemocemi. Nesnesitelné poměry je vedly ke stížnosti úřadům, které tam vyslaly vyšetřující komisi. Úřady jim pak v letech 1862–64 přidělily půdu v Perekopském újezdě, kde Češi založili čtyři osady: Bohemku, Tábor, Carekvič a Alexandrovku. Vláda jim přidělila po 12 (později 15) děsatinách (1 děsatina = 1, 092 ha) půdy na každého muže a jednotlivé rodiny obdržely peníze na nákup páru koní, jedné krávy a vozu, stejně jako obilí k setí a potraviny až do příští úrody. Zpočátku bydlelo 6–7 rodin v jedné chalupě, ale hned každá rodina přistoupila ke stavbě vlastního obydlí. Z opuštěných tatarsko-bulharských osad vznikly v krátké době čisté a upravené české vesnice. Roku 1866 Češi v Perekopském újezdě disponovali už 6 341 děsatinami půdy. Stěžovali si však na její špatnou kvalitu a požadovali zvětšení přidělu na osobu nebo povolení přesídlení na lépe vyhovující místa. Nejvíce Čechů bylo roku 1867 v Alexandrovce (65 rodin na 3 397 děsatinách), dále Bohemce (52 rodiny na 2 318 děsatinách), Táboře (39 rodin na 1 467 děsatinách) a Carekviči (19 rodin na 878 děsatinách). Vzhledem k pokračujícím stížnostem na nevhodnost přidělených pozemků pro rostlinnou výrobu a neúrodám v letech 1861–65 dospělo ruské ministerstvo státního majetku k závěru, že jediným východiskem bude přesídlení Čechů na jinou půdu podle jejich vlastního výběru. Záležitost se měla vyřešit před začátkem jara 1868, a proto zástupci všech čtyř českých kolonií byli pozváni Tauridským gubernským úřadem k prohlídce jiné půdy v Perekopském a Dněprovském újezdu. Češi shledali tyto pozemky nevhodnými pro nové osídlení a projevíli přání prohlédnout si jiné, a to v Melitopolském a Dněprovském újezdu.

Zástupci českých kolonií si nakonec v únoru 1868 vybrali jeden pozemek v Melitopolském a jeden v Dněprovském újezdě, druhý z nich však již koncem března 1868 opustili a vrátili se do Bohemky. V Melitopolském újezdu Tauridské gubernie se usídlilo zpočátku 30 českých rodin, které zde založily novou kolonii Čechohrad. Pro zdejší římskokatolickou většinu byla rovněž zřízena samostatná farnost, k protestantům se hlásily jen dvě rodiny. Pro Čechy byla

učiněna výjimka, neboť podle zákona farnost muselo tvořit nejméně sto usedlostí a duchovenstvo a kostely měli vydržovat sami farníci. Přání Čechů ovšem mělo být vyhověno pouze s podmínkou, že si vyberou českého kněze. Podle názoru oddělení náboženských záležitostí ministerstva vnitra tak měla být oslabena převaha polského elementu mezi římskokatolickým duchovenstvem v Rusku. O vyslání kněze měl být požádán biskup královéhradecké diecéze, odkud přistěhovalci většinou pocházeli. V Tauridské gubernii tehdy bylo 1 009 českých katolíků a 29 protestantů.

Začátky českých kolonistů v Čechohradu byly velmi krušné. Novým osadníkům hrozil hlad, a proto požádali již v lednu 1870 o podporu obilím pro zajištění obživy a na jarní osev. Na jejich zásobování vydal roku 1870 Tauridský gubernský úřad přes 1 000 rublů a žádal o refundaci této částky Kuratorium pro zahraniční kolonisty Jižního kraje Ruska při ministerstvu státního majetku, které to odmítlo s tím, že zásobování kolonií spadá do správy zemstva. Na přání Čechohradu přistoupilo Kuratorium pro zahraniční kolonisty v roce 1869 ke stavbě studny v této lokalitě. Tauridský gubernský úřad poskytl Čechohradu také peněžní zápůjčku. Nebylo ale vyhověno žádosti kolonistů o zvětšení pozemkového přidělu.

K roku 1870 bylo v majetku obyvatel Čechohradu 3 346 děsatin půdy. Na vesnickém shromáždění, tzv. schodu, si volili svého starostu a řešili společné otázky. Za několik let si postavili nové domy, zakoupili mrtvý a živý inventář. Kromě rolníků se zde usídlili i řemeslníci: tkalci, pekaři, obuvníci, kováři a koláři. Na jednu českou rodinu připadli v 70. letech 19. století 2 koně, 2 páry volů, 2–3 krávy, pluh a vůz. Ruský stát dal českým kolonistům po 9 děsatinách půdy na muže. Šlo o přiděly státní půdy do dědičného užívání jednotlivých rodin. Tato půda se stala vlastnictvím kolonie, jenom někdy s možností odkoupení podílu do soukromého vlastnictví. Ve vesnici byly zbudovány rybník s hrází, mlýn, pekárna a kovárna. U každého domu byla zahrada s ovocnými stromy, na zahrádkách kolonisté pěstovali zeleninu.

Od 60. let 19. století se čeští kolonisté usazovali i v přístavním městě Oděse a na dalších místech Chersonské gubernie. Většina těchto osadníků byla potomky českých náboženských exulantů, kteří po zrušení nevolnictví migrovali z polského Zelova přes Volyň na jih Ukrajiny. Příčinou jejich opakovaného hledání nových sídel byla zejména snaha získat vlastní půdu, nikoliv pronájem. Vznikly zde

čtyři české vesnice s asi 500 obyvateli. Jednou z nich byla Alexandrovka v Ananjevském újezdě, kterou založili roku 1870 Němci, až později tam přišli Češi, kteří hospodařili na pronajaté půdě.

Na základě výnosu Senátu z 6. března 1864 pro přijetí cizince do ruského občanství bylo nezbytné jeho předchozí usídlení v rámci říše. Vdané cizinky nemohly získat občanství bez občanství muže. Přijetí občanství bylo osobní a nevztahovalo se na dříve narozené děti, bez ohledu na jejich dospělost či nedospělost. Děti narozené po přijetí občanství byly ruskými občany. Žádost o přijetí do občanství se podávala ministerstvu vnitra. U mužů ruské úřady vyžadovaly potvrzení, že žadatel splnil vojenskou povinnost nebo byl od ní osvobozen. Přijetí občanství se potvrzovalo přísahou v rodném jazyce osobou toho náboženství, ke kterému patřil. O složení přísahy byl sestaven protokol, který podepsali všichni přítomní. Na základě toho pak přísahající obdržel od gubernátora potvrzení o přijetí do občanství. Lhůta pro přijetí občanství mohla být se souhlasem ministerstva vnitra zkrácena. Děti cizinců, které ruské občanství neměly, mohly přísahu složit do roku po dosažení plnoletosti nebo získání středního či vysokoškolského vzdělání.

Koncem 60. let byly založeny rovněž první české osady na Kavkaze. Tito emigranti pocházeli většinou z jižních a východních Čech. K osídlení dostávali výše položenou půdu v rozsahu 30 děsjatin (včetně lesa) na rodinu. Od roku 1869 se v Novorossijském újezdě Češi usídlili ve vesnicích Mefodijevka, Kirilovka, Vladimirovka a Glebovka. V Tuapském újezdě založili osady Těkos, Těšeba a Anastasijevka, v Anapském újezdě osady Pavlovka a Varvarovka.

Myšlenka české kolonizace Kavkazu byla podporována Slovanskými dobročinnými výbory v Moskvě a Petrohradě i Moskevskou zemědělskou společností. Slovanský dobročinný výbor v Petrohradě vytvořil speciální komisi pro přesídlení Čechů na Kavkaz. Na zasedání Slovanského dobročinného výboru v Moskvě 11. května 1869 byl přítomen Eduard Valečka, který směřoval z Čech na Kavkaz. Členům výboru vyložil historii stěhování Čechů do Ameriky a vzal na sebe úkol seznámit Čechy se situací na Kavkaze. Ten splnil svou knihu *Černomořský okruh Kavkazu*, která vyšla v Praze roku 1871 a obsahuje rady vystěhovalcům, popisy cest a přehled výhod.

Podle Valečky se Češi odeberou ke svým slovanským bratřím: „Bůh Vám žehnej, drazí krajané, v této nové vlasti!“ Jako nejlepší cestu na

Kavkaz doporučoval trasu Vídeň–Pešť–Bělehrad–Ruščuk–Braila–Varna–Oděsa–Kerč, částečně železnicí, částečně (Dunaj, Černé moře) parníkem. Z Vídně do Oděsy trvala cesta 7 dní, z Oděsy do Novorossijska 4–5 dní, parník zastavoval v Sevastopolu, Jaltě a Feodosiji. Cesta z Prahy do Vídně stála 11 zlatých, z Vídně do Oděsy 29 zlatých, z Oděsy do Novorossijska 10 zlatých a 24 krejcarů (6 rublů a 40 kopějek). Někteří cestovali na vozech tažených koňmi z Čech přes Olomouc, Těšín, Krakov, Bochniu, Lvov, Tarnopol, Husiatyn, Kamenec Podolský, Nikolajev, Cherson, Perekop, Simferopol, Kerč a Tamaň do Novorossijska. Cesta trvala 40 dní, z toho polovina se odehrávala ještě na rakouském území. Vyžadovala však převoz přes ruské řeky a přes mořskou úžinu z Kerče do Tamaně.

Přesídlení Čechů na Kavkaz se energicky ujal náčelník Černomořského okruhu generál Dimitrij Pilenko. Myšlenku podporoval i kavkazský místodržitel velkokníže Michail Nikolajevič. Aktivní roli zde sehrál i agronom Černomořského okruhu Bedřich Heyduk (bratr známého básníka). Čechům bylo slibováno 30 děsjatin půdy na rodinu, zdarma dřevo a kámen na stavby domů, prozatímní ubytování v kasárnách nebo vojenských stanicích, osvobození od daní do roku 1881, právo volit obecní představitele, zřizovat školy a stavět kostely, náboženská a jazyková svoboda, bezplatná lékařská péče a léky. Tyto sliby obsahovalo carské rozhodnutí z 10. března 1868.

Z Čech přijelo nejprve několik důvěrníků, aby vybrali vhodné místo. Nejvíce přistěhovalců přišlo z jižních (Českobudějovicko, Tábořsko, Písecko) a východních (Královéhradecko, Chrudimsko, Vysokomyštsko, Čáslavsko) Čech. Jednalo se většinou o sociálně slabší vrstvy – podruhy, nádeníky, chalupníky, domkáře a malé řemeslníky. Každá rodina dostala 20 děsjatin půdy, z toho ale jen 6–10 děsjatin byla orná půda, zbytek byl les. Klima novým osadníkům nesvědčilo, pronásledovaly je různé nemoci, zvláště zimnice. Řada přistěhovalců zemřela bez jakékoliv lékařské pomoci. Půdu nedostali do vlastnictví, ale byla jim jen propůjčena k dědičnému užívání. Úroveň hospodaření Češi předčili zdejší ruské a řecké rolníky, ale zaostávali za německými kolonisty.

České kolonie na Kavkaze měly charakter chudších podhorských vesnic se zděnými staveními krytými taškami, břidlicí, plechem, rákosou nebo slámou. Stodoly neměli, obilí mlátili kamennými válci a slámu skládali do stohu. V nižší nadmořské výšce měli louky a pole, výše byly položeny lesy a pastviny. Výnosnost půdy závisela

na hnojení a hloubce orby. Z obilí se nejvíce pěstovala ozimá pšenice, pak ječmen a oves. Někde se věnovali i zelinářství (rajčata) a sadařství, pěstování vína, tabáku, chovu dobytka a včelařství. Velká část hospodářství byla bez hospodářských strojů. Mléko a máslo z českých hospodářství bylo vítáno na městských trzích. Zdejší ruští rolníci se od Čechů naučili hnojit půdu a pěstovat brambory.

Vládní podpora přistěhovalcům byla malá, proto bylo nutné, aby každý imigrant disponoval alespoň 200 rubly v hotovosti. Mnozí vyčerpali své finanční prostředky zaplacením cesty a přišli jen s holýma rukama. Až po přijetí ruského občanství obdrželi od státu 40 rublů. Vzhledem k tomu, že doma všechno prodali, postrádali potřebný nábytek, kuchyňské náčiní, živý a mrtvý inventář.

Agitace pro vystěhování na Kavkaz byla vedena nejen v českých zemích, ale i mezi Čechy v Americe. Tamní české noviny *Slavia* a *Pokrok* vycházející v Racine (Wisconsin) seznamovaly Čechy s Kavkazem. Proti byly *Národní noviny* v Saint Louis. Američtí Češi byli k možnostem přesídlení na Kavkaz skeptičtí. Větší zájem projevovali svobodní a dělníci. Zájemci o přesídlení měli řadu podmínek: osvobození od vojenské povinnosti na 50 let, český tisk, svoboda náboženské víry, právo zpětného vysídlení z Ruska, výuka v českém jazyce, právo volit vlastní představitele, porotní soud, právo vyrábět zemědělské stroje, pivo, víno a vodku, svobodný vývoz a dovoz potřebných věcí. Představitelé amerických Čechů formulovali 15. října 1868 následující podmínky druhotné emigrace na Kavkaz: bezplatný převoz z libovolného přístavu USA na černomořský břeh na ruských lodích, bezplatný příděl určitého množství půdy každé rodině nebo dospělému muži, výdej určitého množství potravin, používání českého jazyka v místní samosprávě, školy s českým jazykem, osvobození od vojenské služby na 25 let, osvobození od přímých daní na stejnou dobu. Ruský zastupitelský úřad v USA varoval před přesídlováním osob, které nedisponují dostatečnými finančními prostředky. Každý zájemce měl složit sumu, která by pokryla cenu dopravy do Ruska. Ta se po usídlení na Kavkaz měla imigrantům vrátit. Agitace měla být orientována i na vystěhovalce do Ameriky, a to ještě před jejich odjezdem z Evropy. Před nimi varovaly moskevské *Birževyje vedomosti* (Burzovní zprávy), které psaly, že „tito proletáři v plném slova smyslu už v německých přístavech bývají téměř úplně bez veškerých prostředků k existenci.... Nepochybně počítají s tím, že ruská vláda bezplatně je převezme na svých lodích“.

Ve stejné době jako američtí krajané i Češi z Hradce Králové předložili 11. října 1868 kavkazskému místodržiteli velkoknížeti Michailu Nikolajevičovi své podmínky pro přesídlení na Kavkaz. Požadovali levnou půdu, osvobození od daní a vojenské služby, zvláštní úlevy prvním přesídlencům a jejich bezplatný převoz po Černém moři, zvláštní příděl půdy pro zřízení kostela, školy a nemocnice a postavení dočasných obydlí. V Praze a Hradci Králové vznikly výbory, které měly organizovat přesídlování Čechů místo do Ameriky do Ruska, zvláště na Kavkaz. První česká osada měla mít charakter vzorové kolonie. V únoru 1869 v tomto směru čeští zájemci informovali ruské ministerstvo vnitra. Jeden ze signatářů - dr. Václav Petříček - odeslal v červnu 1869 na Kavkaz, aby osobně předložil místodržiteli plán přesídlení. Jeho mise v Tiflisu (Tbilisi) však nebyla úspěšná. Ruská vláda se nechtěla podílet na cestovních nákladech imigrantů a neměla zájem vydávat na ně prostředky v jakékoliv formě.

České vystěholectví směřovalo na přelomu 50. a 60. let 19. století také na území dnešního Běloruska. Již v roce 1855 se usídlili jihovýchodně od Mazyru v tehdejší Minské gubernii čeští imigranti, kteří obdrželi po 5 děsjatinách půdy na rodinu a pracovali zde jako námezdní zemědělství dělníci. Ponechali si rakouské státní občanství. Zhruba o 10 let později se Češi usadili na státní půdě na jiném místě této gubernie, a to v Rečyckém újezdu nedaleko Homelu, kde 19. rodnin přijalo ruské občanství a pravoslavnou víru. Podle hlášení generálního gubernátora z listopadu 1867 se většina z nich nacházela v krajně bídném postavení. Žili ve vykopaných zemljankách pokrývaných chrastím, postrádali živý i mrtvý inventář, takže byli nuceni pracovat jako nádeníci. Generální gubernátor uvolnil po 75 rublech na rodinu, aby si mohli pořádit část nutného hospodářského zvířectva, domácí a hospodářské potřeby. Půda, kterou obdrželi, byla špatné jakosti a potřebovala mnohaletou kultivaci. Generální gubernátor požádal ministerstvo státního majetku o osmiletý odklad platby za přidělenou půdu, s čímž ministerstvo vyslovilo souhlas. K tomu roku 1869 psaly *Birževyje vedomosti*: „Ve všech ekonomických otázkách jsme kosmopolity, tj. jsme přesvědčeni, že je nutno přesazovat z jiných zemí všechno skutečně dobré a užitečné úplně nezávisle na jakýchkoliv národních sympatiích a antipatiích. To nám nebrání obřacet své sympatie především na naše příbuzné, ale nemáme žádné důvody přesazovat do Ruska proletariát, naopak, máme právo požadovat, aby přesídlující se k nám cizinci zřizovali hospodářství na

vlastní náklady.“ Podobně psaly už dříve noviny *Moskva*: „Doba úlev a podpor skončila neodvratně... V peněžních záležitostech neexistuje sentiment. Půda a voda jsou ruské... Ať žijí a ať pracují, ale více nic. Všechno ostatní závisí na jejich vlastních schopnostech a chápavosti.“

Druhé opiové války v Číně využilo carské Rusko, aby upevnilo své pozice na Dálném východě. Roku 1858 uzavřelo s Čínou nerovnoprávnou ajgunskou smlouvu, podle níž byla nově stanovena čínsko-ruská hranice po linii řek Argun a Amur k místu, kde se do něho vlévá řeka Ussuri. Doplňující pekingskou smlouvou z roku 1860 byla stanovena hranice mezi Ruskem a Čínou podél řeky Ussuri a dále na jih k moři, takže území od řeky k Japonskému moři (Ussurijský kraj) rovněž připadlo Rusku. Otázku kolonizace nově připojených území západními Slovanů nastínil již roku 1859 ruský historik a slovanofilský aktivista Alexandr F. Gilfending za svého pobytu v Praze a shrnul je následujícího roku v článku otištěném v irkutských novinách *Amur*. Autor upozorňoval na české vystěhovalce do Ameriky, kde docházelo k rychlé asimilaci imigrantů. Dospěl k závěru, že jejich národnost by bylo možné uchovat druhotnou emigrací z Ameriky do Ruska, a to právě do oblasti řeky Amuru. Do Ruska by mohli směřovat i vystěhovalci čekající na emigraci do Ameriky v německých přístavech.

Příchod Čechů do Poamurí měl být součástí rozsáhlé kolonizační akce, kterou organizoval generální gubernátor Východní Sibíře hrabě A. N. Muravjev-Amurskij. Náklady na dopravu cizích kolonistů byly ponechávány na nich, půda měla být přidělována ne do osobního, ale společného vlastnictví. Od příchodu imigrantů se očekávaly velké ekonomické výhody. Dopravit české emigranty na Amur z Čech bylo považováno za drahý podnik, a proto bylo rozhodnuto zainteresovat Čechy v Americe.

Myšlenka kolonizovat Amur Čechy, kteří emigrovali do Ameriky, získala podporu v ruských vládních kruzích. V květnu 1861 generální gubernátor Muravjev vyslal ke Slovanům v Americe úředníka A. Malinovského. Koncem roku nový generální gubernátor Dmitrij Korsakov sděloval Sibiřskému výboru, že v Americe hodně Slovanů vyjádřilo souhlas s přesídlením do Ussurijského kraje. Předpokládal, že na jaře 1863 by mohlo jít až o 200 rodin, ale bez finančních prostředků. Roku 1862 měli nejprve přijet delegáti, aby obhlédli nabízená místa osídlení a k domluvě o podmínkách, za kterých jsou ochotni přesídlit. V Americe měl působit stálý ruský agent jako prostředník mezi přesídlenci a carskou vládou, který by přijímal žádosti uchazečů

o přesídlení a řídil jejich odjezd. Podle Korsakovova projektu přesídlenci s sebou měli přivést zemědělské nářadí, semena a i materiál k výstavbě obytných domů. Projekt jim nabízel státní občanství, vlastní soud, svobodu náboženské víry a osvobození od placení daní na 20 let. Nevylučoval možnost získat půdu do osobního vlastnictví. Tento plán se však setkal s kritikou v ministerstvech státního majetku a financí.

Činnost agenta Malinovského vzbudila v kruzích české emigrace v Americe určitý zájem. O osídlování Amuru psal již v září 1861 český časopis *Slowan Amerikánský*. Malinovského agitaci podporovali i početní agenti různých vystěhovaleckých kanceláří. Agitace nacházela ohlas hlavně u sociálně slabších vrstev amerických Čechů.

Počátkem března 1862 se Malinovskij vrátil z USA do Ruska doprovázen dvěma delegáty amerických Čechů Františkem Mráčkem a Janem Bártou Letovským. Delegáti přijeli na Dálný východ a po prohlídce míst osídlení se vrátili do Moskvy, kde podali žádost carovi s podmínkami, za kterých jsou připraveni přesídlit se na Amur. V průběhu let 1864–70 mělo do Ruska imigrovat 1 000 rodin amerických Čechů. Pro první tři skupiny přesídlenců měla ruská vláda připravit zásoby potravin na dva roky. Každá rodina měla mít možnost zakoupit minimálně 25, maximálně 300 děsjatin půdy. Půdu měli splácet postupně, a to tak, že třetina měla připadnout státu, třetina na místní výdaje (budování cest, mostů, škol) a třetina do společného fondu. Každá obecina měla dostat 100 děsjatin půdy bezplatně na vybudování společných zařízení, jako byly školy a kostely. Kolonisté měli být 20 let osvobozeni od placení daní a od vojenské povinnosti. Pro případ války měla být organizována milice z mužů od 20 do 25 let. Na kolonisty se neměly vztahovat žádné naturální povinnosti, měli mít právo po dobu 20 let používat les a mohli podávat žádosti úřadům. K posouzení požadavků amerických Čechů ustavil generální gubernátor v Irkutsku zvláštní výbor, který se k českým žádostem vyjádřil kladně. Náklady na imigraci amerických Čechů měly činit 1 430 000 rublů.

Česká žádost byla předložena k posouzení Sibiřskému výboru, který s jejím projednáváním nespěchal. Jeden z českých delegátů Jan Bárta Letovský se vrátil do Ameriky a druhý – František Mráček – se odebral do Oděsy, kde se pod jménem Rostislav Mráček věnoval obchodu. V Americe mezitím probíhala občanská válka (1861–65) a na západě Ruska vypuklo polské povstání 1863. Pod jeho dojmem slovanské city

carské vlády značně ochladly, neboť se začala obávat, že na Dálném východě by mohlo díky českým imigrantům vzniknout nové Polsko. Gubernátor Přímořské oblasti kontradmirál Kozakevič viděl v přílivu cizích kolonistů mnoho politicky nežádoucího a nevýhodného. Až v květnu 1865 Výbor ministrů Ruska vynesl rozhodnutí: otázka přesídlení Čechů na Amur se odkládá na přijatelnější dobu. Americký Čech Tomáš Čapek to komentoval slovy: „Neuskutečnilo se nic. A to je dobře.“

Další projekt přesídlení Čechů do Ruska vznikl koncem 60. let 19. století. Nový příhodný moment nastal roku 1867 v souvislosti s Všeruskou etnografickou výstavou a „poutě“ Františka Palackého a dalších českých předáků do Moskvy. Na schůzi Geografické společnosti v Petrohradě bylo konstatováno, že do Ruska by měli být zváni ne němečtí kolonisté, ale slovanští bratři, např. Češi. Český delegát F. L. Rieger pak položil otázku týkající se možnosti stěhování do jižního Ruska, na což dostal pozitivní reakci. Na schůzi Moskevské zemědělské společnosti položil její představitel N. A. Žerebcov otázku, proč se Češi a jiní Slované bojí stěhovat do Ruska. Považoval za velké nedorozumění odchod na cizí americkou půdu a ne do slovanské země. Při společnosti se ustanovila komise pro usídlení českých imigrantů v Rusku pod vedením hraběte Tola. Členem komise byl zpočátku také František Bušek, ředitel školního statku Moskevské zemědělské společnosti. Podle předsedy hraběte Tola „komise... chránila hranice od přílivu lidí zbavených veškerého majetku, kteří by mohli jen zvětšit nemajetné vrstvy městského obyvatelstva, aniž by do své nové vlasti přinesli cokoliv, kromě bídy a pocitu zmarněného života“. Komise zdůrazňovala nutnost přesně oddělit politickou stránku přesídlení od stránky čistě ekonomické. Ruské zemědělství mělo být ochráněno od přílivu cizího, i když etnický příbuzného proletariátu. Čeští zájemci si měli nejprve prohlédnout půdu, která jim byla v Rusku nabízena ke koupi. V Čechách měla být ustanovena agentura, která by se zabývala zprostředkováním prodeje ruské půdy. Dva členové komise přijeli do Čech, aby se na místě seznámili s podmínkami života těch okresů, odkud docházelo k největší migraci.

Česká politická reprezentace se nedívala na návrhy na přesídlení s velkým nadšením, neboť v něm viděla oslabení českého národního elementu v jeho politickém i hospodářském významu. Čeští představitelé přítomní na sjezdu v Moskvě odmítali dát podporu agentuře, kterou komise zemědělské společnosti chtěla organizovat v Praze. Odmítnutí vedoucích představitelů české společnosti poskytnout

komisi spolupráci vyvolalo u členů komise zklamání, které komentovali slovy: „V projevech těchto pánů [českých představitelů – pozn. J. V.] často se objevoval nádech názorů západního světa na Rusko.“

Na vlastní náklady se do Prahy vydal člen komise T. A. Levšín, který zjistil, že zájem o přesídlení mají především čeští řemeslníci, jejichž veškerý kapitál spočíval v jejich rukách. Noviny *Moskva* to komentovaly slovy: „Od českého a jakéhokoliv proletariátu ochraňuj nás Pane.“ Zároveň podotkly, že „je čas podívat se i na skutečného pracujícího, aktivního Čecha a přestat vidět pouze potulné [české – pozn. J. V.] hudebníky toulající se po moskevských ulicích“.

Komise Moskevské zemědělské společnosti otiskla v *Národních listech* oznámení, v němž se prezentovala jako prostředník mezi ruským prodejcem a českým kupcem půdy. Jejím úkolem bylo zajistit výhodný prodej půdy ruských statkářů. Ti se začali obracet na komisi s návrhy na prodej svých majetků. Většina návrhů byla z Petrohradské, Tverské, Pskovské, Moskevské, Smolenské, Mogilevské, Černigovské, Poltavské, Voroněžské a Orenburské gubernie. Do května 1869 přišlo 50 návrhů na prodej 500 000 děsjatin půdy.

Agitace pro přesídlení do Ruska, kterou v Čechách vedl agent pražské kanceláře komise pro imigraci Čechů při Moskevské zemědělské společnosti, vyvolávala zájem a dotazy, které byly adresovány také moskevskému a petrohradskému Slovanskému dobročinnému výboru. V Praze byl ustaven Výbor pro stanovení pravidel k přesídlení do Ruska, zvláště do jihovýchodních gubernií. Členové výboru se zajímali o možnost prodeje státní půdy, poskytnutí vnitřní samosprávy, osvobození od daní a vojenských povinností, uhrazení cesty lodí po Černém moři, bezplatný příděl půdy ke stavbě veřejných budov (škol, kostelů, nemocnic) a podíl státu na stavbě komunikací.

Rakouské úřady neměly příliš možností účinného postupu proti migraci svých státních občanů. Po splacení dluhů a splnění vojenské služby nebylo možno žadateli bránit ve vystěhování. Účinná nebyla ani negativní propaganda, která varovala před strádáním a utrpením v cizině. Ruský vyslanec ve Vídni doporučoval oficiálně nezasahovat do českého vystěhovalectví do Ruska, neboť by to mohlo vyvolat obavy rakousko-uherské vlády a nežádoucím způsobem ovlivnit rusko-rakouské vztahy.

Stěhování Čechů na Kavkaz mělo zahrnout i krajany z Ameriky. Caru Alexandrovi II. byla předložena žádost hlavního výboru Čs. svazu v Americe, v níž bylo formulováno přání přesídlit do Ruska a podmínky,

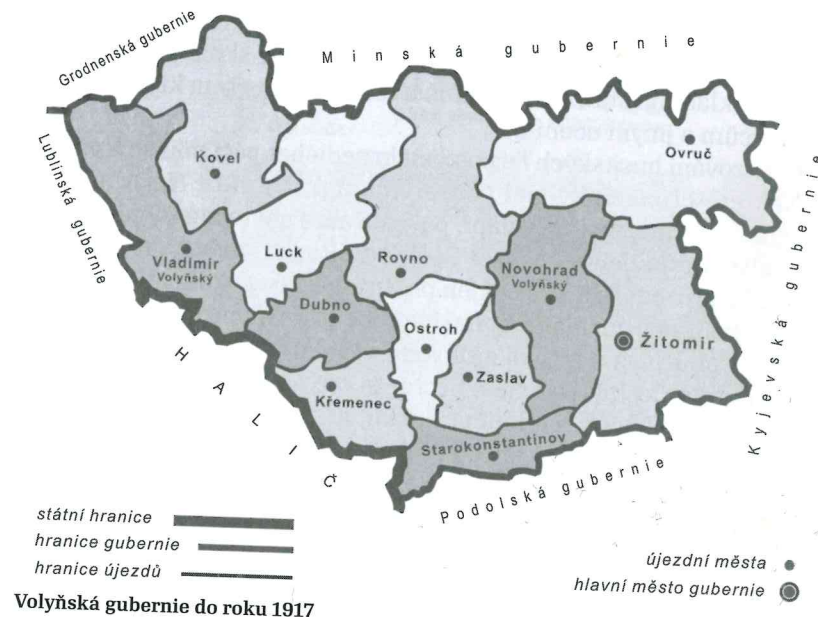

Žně na ruské Volyni

za kterých by tak Češi učinili. Argumentovali především tím, že neznalost anglického jazyka jim neumožňuje rovnoprávně se zapojit do společenského života v USA. Vysvětlovali také důvody, které je vedly k emigraci do Ameriky.

Česká emigrace do Ruska, která směřovala na Ukrajinu a na Kavkaz, se rozvíjela rychle a s velkým ohlasem, jenž je zaznamenán i ve vesnických kronikách. V rukopisných zápisech ze Slánska se uvádí: „Jako vloni do Ameriky, tak se stěhují letos do Rus. Celé osady opouštějí domov a jdou na dalekou cestu – do Rus.“ Podobně postupovali rolníci na Lounsku. Úlohu sehrála i korespondence vystěhovalců příbuzným do Čech, která v prvním období zprostředkovávala zprávy o výhodných podmínkách v Rusku.

Od roku 1868 česká periodika systematicky otiskovala materiály o životě českých emigrantů v Rusku. *Národní listy* publikovaly v dubnu 1868 stať dr. Julia Grégra, ve které tento český politik vyzvedával přednosti emigrace do slovanského Ruska před emigrací do Ameriky. Českou emigrací se zabývala i provinciální žurnalistika, zejména noviny a časopisy s nacionalistickou tendencí. Např. *Šumavan* uváděl, že Češi jsou proto u Žitomiru, neboť nejlepší místa ve vlasti patří Němcům.

Volynská gubernie do roku 1917

Přliv Čechů do Ruska, který v letech 1868–70 činil 8 000 osob, vedl k vytvoření ruské vládní komise pro bližší prozkoumání otázek, které vznikly přesídlením Čechů do Ruska. Členy komise byli mj. za ministerstvo vnitra ředitel departamentu hofmistr hrabě Sivers a vedoucí kanceláře ministra rada L. S. Makov, za ministerstvo zahraničních věcí rada Kumani a za Nejsvětější synod předseda jeho školského výboru protojerej Vasiljev.

Komise se sešla 4. listopadu 1870 a po měsíci dospěla k následujícím závěrům:

- 1) přesídlení Čechů představuje jev pozitivní jak v politickém, tak ekonomickém ohledu;
- 2) zřizování českých osad plně odpovídá záměrům vlády a zabezpečuje budoucí splynutí Čechů s autochtonním ruským obyvatelstvem;
- 3) směřování budoucích českých přesídlenců by mělo být předmětem dalšího posouzení ministerstva vnitra;
- 4) uspokojení náboženských žádostí českých přesídlenců neohrožuje zájmy pravoslavné církve a může sloužit ke sblížení Čechů s pravoslavnými;

5) odpadnutí českých přesídlenců od římskokatolické církve, osvobození si dogmat Jana Husa a bohoslužby ve slovanském jazyce neodporují základním státním zákonům a toleranci ke všem křesťanským jinověrcům a jiným učení;

6) zřizování husitských farností mělo podléhat péči ministra vnitra. Některé připomínky měl pouze vrchní prokurátor Nejsvětějšího synodu D. A. Tolstoj, který např. považoval za zbytečné regulovat výběr míst pro budoucí migraci Čechů do Ruska, neboť „ať se usídli kdekoli, pro stát to může být jen prospěšné, jak v ekonomickém, tak i politickém smyslu; máme spoustu půdy, která nemá dostatek rukou k jejímu obdělávání a také z důvodu vysoké úrovně zemědělského hospodaření Čechů. Za druhé proto, že oni, jako naši slovanští spolubratři, vždy budou nakloněni Rusku, ať zde budou bydlet kdekoli“. Tolstoj odmítal i regulování duchovních záležitostí Čechů. České farnosti neměl zřizovat departement duchovních záležitostí cizích vyznání ministerstva vnitra, ale sami Češi. Kyjevský generální gubernátor zase nepovažoval za nezbytné jmenovat zvláštního úředníka pro Čechy, který by byl, podle jeho názoru, nejen neužitečný, ale dokonce škodlivý. Podle ministerstva financí měli být Češi osvobozeni od placení všech pozemkových daní po dobu pěti let.

Největší skupina českých emigrantů přišla do Volyňské gubernie (viz kapitola Ukrajina na str. 218). Většina zdejších krajanů žila na venkově, kde se zabývala zemědělstvím. Pozvedli nejen jeho technickou úroveň, ale stali se i zakladateli zdejšího chmelařství. K vyšší úrovni českých hospodářství napomáhala vysoká míra gramotnosti českých rolníků, která jim umožnila využívat rady obsažené v českém i ruském tisku. V Rusku psali o české kultuře práce, lepší agrotechnice, umění racionálně vést hospodářství. Se vzorným hospodařením Čechů se jezdili seznamovat i rolníci z jiných gubernií.

Češi zavedli intenzivnější metody obdělávání půdy (střídavé hospodaření bez úhoru, hnojení) a pěstování ušlechtilých druhů obilnin, brambor a chmele. Pozornost věnovali také ovocnářství a chovu koní. Zakoupené pozemky tak za 40 let získaly 10× někde až 20× větší hodnotu. České vesnice se vyznačovaly výstavností a úpravností a prozrazovaly značnou prosperitu majitelů hospodářství.

Pěstování průmyslových plodin, zvláště chmele, a s tím související koncentrace volného finančního kapitálu vytvořily předpoklady pro vznik průmyslových odvětví zpracovatelského charakteru či orientujících se na výrobu pro zemědělství. Ze zpracovatelského průmyslu

První český parní pivovar v Rusku

to byly především pivovary, mlýny a konzervárny, ke druhé skupině patřily zvláště továrny na výrobu zemědělských strojů.

Zvláštní pozornosti dosáhly, díky úspěchům volyňského chmelařství, české pivovary. Před první světovou válkou bylo v českých rukách jen na Volyni 22 pivovarů. Někteří jejich majitelé spojovali průmyslové a zemědělské podnikání. Češi položili základy nejen pivovarnictví, ale i dalších odvětví potravinářského průmyslu, jako zpracování ovoce, konzervování zeleniny, výroby oleje a cikorky, mlékárenství, lihovarnictví a mlynářství.

Paralelně s českým osídlováním Volyňské gubernie přicházeli po roce 1869 zemědělství imigranti z českých zemí také do Kyjevské gubernie, zejména do Radomyšlského a Vasilkovského újezdu. V Radomyšlském újezdu se usadili roku 1870 především ve vesnici Zubovština (45 rodin), kde se zabývali pěstováním obilí. Všichni byli římskokatolického náboženství a podle sdělení generálního gubernátora „z politického hlediska jsou nadějní“. Roku 1871 požádalo o přijetí do ruského státního občanství 30 mužů a 75 žen. Z jejich věkové struktury vyplývá, že do Ruska se nestěhovali jen příslušníci mladší a střední generace, ale i lidé starší. Věk dospělých mužů se v této vesnici pohyboval od 17 do 68 let, žen od 23 do 67 let. Průměrný věk

mužů byl 41 let, žen 39 let. S rodiči přišlo také 85 dětí. Ministerstvo vnitra souhlasilo, aby imigranti obdrželi stejná práva, která získali 10. července 1870 Češi na Volyni.

Sjednáním většiny ruských Čechů s pravoslávím na přelomu 80. a 90. let 19. století se odstranily předchozí náboženské třenice a nastalo uklidnění. Pravoslavné duchovenstvo, podporované státní mocí, požívalo plně vnější autority. Nezabývalo se však otázkou, co je třeba učinit, aby si noví farníci novou viru skutečně oblíbili. Svě postavení považovali za natolik pevné, že neuznávali vůbec potřebu počítat s míněním či city českých osadníků. Někteří Češi zůstali věrni evangelickému náboženství (5 % volyňských Čechů, krajané na jižní Ukrajině). Značný počet katolíků žil na Volyni (29%), v Kyjevě, Petrohradě a Moskvě, ale bez českých kněží. Sčítání lidu zjistilo roku 1897 v Rusku na 50 000 Čechů, z toho 27 000 na Volyni.

Politické uvolnění po ruské revoluci v letech 1905–07 vytvořilo předpoklady pro rozvoj kulturního života české menšiny v Rusku. Již roku 1905 vznikl česko-ruský list věnovaný veřejnému životu, obchodu, umění a písemnictví *Zvěsti (Vesti)*. Roku 1906 byly v Lodži založeny *Česko-ruské listy* (1908 přejmenované na *Jednota*), které vydával český evangelický dobročinný a vzdělávací spolek Jednota. Významnější úlohu sehrál časopis *Ruský Čech*, který v letech 1906–08 vydával v Kyjevě tamní hoteliér dr. Václav Vondrák. Noviny obhajovaly zájmy české menšiny a kritizovaly nejreakčnější stránky politického života Ruska. Liberálně umírněné pozice zastával od roku 1911 nový časopis Čechů v Rusku vydávaný týdně v Kyjevě pod názvem *Čechoslovan* (1911–18). Časopis kritizoval politiku ruských nacionalistických a klerikálně monarchistických kruhů. Obsahoval mnohostranné zpravodajství o životě české menšiny v různých místech Ruska. Publikoval materiály o hospodářském stavu českých osad, o sokolském hnutí a rozvoji českého školství a osvěty. Redakce vydala v roce 1911 také stejnojmenný kalendář pro Čechy v Ruské říši. *Čechoslovan* vycházel s heslem „Vše pro českou větev na Rusi“. Byl rádcem, buditelem, napomáhal vytváření českých spolků, vyvolával zájem o kulturní, hospodářské a politické záležitosti. Kolem *Čechoslovana* se, stejně jako dříve kolem *Ruského Čecha*, koncentroval český živel. Časopis mohutněl obsahově, počtem odběratelů i inzerentů. Za balkánských válek vycházel jako obdeník, jeho přeměnu v deník překazilo vypuknutí světové války.

Po roce 1905 došlo i k rozvoji společenského a kulturního života. Ve většině českých obcí existovaly hasičské spolky, někde i čtenářské

a ochotnické besedy. Roku 1907 vznikla v Kyjevě tělovýchovná jednota Sokol s filiálkami na Volyni. Spolky pořádaly pravidelné večery, koncerty, organizovaly nové knihovny a čítárny, zvyšoval se počet předplacených exemplářů novin a časopisů.

České školství zaniklo na přelomu 80. a 90. let 19. století v souvislosti s hromadným přechodem k pravoslaví. Až po revoluci 1905 začal Dobročinný a osvětový spolek J. A. Komenský v Kyjevě pečovat o výuku českého jazyka a náboženství v češtině. Neexistence českých škol totiž vedla k postupné asimilaci ruských Čechů, jak to konstatovala porada se zahraničními Čechy v Národní radě české v Praze v rámci VI. všesokolského sletu roku 1912. Zástupce krymských Čechů zde požadoval české učitele pro školy v Rusku.

Když carský manifest ze 17. října 1905 přislíbil zřízení ruského parlamentu – Státní dumy, přes nedemokratický charakter voleb se v roce 1907 podařilo do druhé Státní dumy zvolit také českého poslance Jana Drbohlava, majitele pivovaru ve Volyňské gubernii. Do volyňského gubernského zemstva byli roku 1911 povoláni 2 Češi, do újezdních zemstev bylo na Volyni zvoleno 15 Čechů. Krajané měli zastoupení i v některých městských dumách, např. v Kyjevě.

V rámci migračních pobytů, které organizovala ruská vláda na počátku 20. století s cílem osídlení východních oblastí říše, se řada Čechů ocitla také na Sibiři. Zejména podle hlavní trati Sibiřské dráhy a jejích odboček – v Omsku, Tomsku, Krasnojarsku, Irkutsku, Čitě, Vladivostoku a jinde – se usídlily desítky Čechů: sládcí, řezníci, klem-píři, hrnčíři, koželuzi, obchodníci, učitelé hudby či železniční zřízenci. Zakládali také své organizace, např. ve Vladivostoku Českoslovanský spolek Palacký, který vydával *Vladivostocký věstník*. Po bolševickém převratu s odcházejícími čs. legiemi odešlo i velké množství zdejších krajanů, kteří nedůvěřovali novým poměrům a raději přesídlili do Mandžuska nebo ČSR. Nedotčeny zůstaly pouze české zemědělské osady, neboť rolníci byli těsně spjati s půdou. V Tomské gubernii to byly osady Sosnovka, Miltuš a Ditlov v Barnaulském újezdu v okolí Novonikolajevska (nyní Novosibirsk) na pravém břehu řeky Ob. Sosnovka od Novonikolajevska byla vzdálená asi 35 verst (versta = 1 066,78 m) a roku 1918 zde žilo pět českých rodin pocházejících z Volyně. První se přistěhovali roku 1900, dostali zde podíl 15 desjatin na osobu, za desjatinu zaplatili 10 rublů. Půda byla přidělena na 15 let, poté měla být prerozdělena podle počtu příslušníků jednotlivých rodin. Další Češi se přistěhovali do Miltuše, vzdálené 6 verst od